
ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A-Ž

Akce Kazatel

Dílo koncilové obnovy (DKO) bylo obrodným hnutím vzniklým v době pražského jara 1968 v české katolické církvi. Usilovalo o celkové obnovení církevního života, cíleně likvidovaného od konce čtyřicátých let dvacátého století totalitním režimem. Podstatným rysem tohoto hnutí také bylo uplatňování principů, které v duchu dokumentů II. vatikánského koncilu (1962–1965) zohlednily působení církve v aktuálním světě a přiblížily církevní praxi moderní době.

DKO bylo ustanoveno Velehradskou konferencí 14. května 1968. Státní správa, ačkoli se zpočátku k tomuto hnutí nestavěla zamítavě, ho však oficiálně nikdy nepovolila a StB ho od podzimu 1968 přiřadila ke sledovaným „nepřátelským“ seskupením.¹ I přes svůj „jepičí život“ však DKO dokázalo vyvolat v české katolické církvi spontánní vlnu na poli pastorační činnosti. Přednášky, katechetické kurzy, duchovní cvičení a různé další aktivity katolických společenství, které tato vlna vynesla, pokračovaly i v období normalizace a v osmdesátých letech v podobě bytových seminářů, prázdninových pobytů pro děti a mládež a jiných neformálních setkávání; do konce osmdesátých let se však staly trvalým objektem zájmu StB.

Jednou z pastoračních aktivit takového druhu byly i „duchovní dny pro jednotlivé stavy“, které pořádal kněz Jan Šrubař v poutní kapli u Mariánské studánky poblíž Rychnova na Moravě (okres Svitavy). Přednášky zakončené bohoslužbami probíhaly vždy ve volnou sobotu a byly určeny různým skupinám: vdaným ženám, starším svobodným ženám a vdovám, ženatým mužům a mládeži. Společně s Janem Šrubařem se na této pastorační činnosti podíleli také další kněží z blízkého okolí: Jan Kutáč, Petr Tříška, Ladislav Kovařík a František Smiščík. StB sledovala tyto aktivity od července 1971 prostřednictvím tajných spolupracovníků. Dne 6. října 1971 zavedlo oddělení StB ve Svitavách k Janu Šrubařovi pozorovací svazek reg. č. 9862 Svitavy s krycím názvem KAZATEL, do kterého byly dokumenty ze sledování ukládány.²

1 Problému legalizace DKO se ve své studii blíže věnoval Jaroslav Cuhra, viz CUHRA, Jaroslav. Dílo koncilové obnovy v kontextu státně-církevní politiky pražského jara. In: *Koncil a česká společnost. Historické, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 112–124.

2 ABS, sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek arch. č. KR-973320 MV.

Se stoupajícím počtem věřících na těchto přednáškách a rovněž zvětšující se popularitou těchto sobot u katolíků z dalších, okolních okresů se však úměrně zvyšoval i zájem StB. V srpnu 1973 se její příslušníci rozhodli provést „technický úkon T-155“ (skryté pozorování a fotografování) při příjezdu a odjezdu účastníků. Podle dokumentů dochovaných ve svazku Správy operativní techniky³ byli věřící fotografováni ve dnech 25. srpna 1973, 22. září 1973 a 13. října 1973 vždy od brzkého rána do odpoledne, kdy setkání končila. Fotografové StB byli ukryti v budově bývalé hájovny, která byla v té době rekonstruována jako rekreační středisko národního podniku Prefa Kuřim. K fotografování používali fotoaparát Pentacon s teleobjektivem. Zároveň s tímto úkonem provedla StB i technický úkon se značkou T-111 (dlouhodobý odposlech). Příslušníci StB navštívili kapli jako běžní turisté a přitom zjistili, že klíče od objektu jsou schovány za květináčem u vchodu. Pořídili si jejich duplikáty a v nočních hodinách 24. srpna 1973 zavedli do kaple odposlouchávací zařízení. Šlo o přístroj Cejn IV, který byl namontován do rohové lišty nad pulpitem. Druhý den, 25. srpna 1973, po skončení programu ve večerních hodinách byl přístroj demontován. Odposlouchávací zařízení bylo do kaple znovu zavedeno 21. září 1973 a druhý den opět demontováno. Stejně příslušníci postupovali i ve dnech 12. a 13. října 1973.⁴

Získané fotografie a videozáznamy měly StB posloužit jako důkazy „trestné činnosti“ Jana Šrubaře a dalších kněží. Od 23. října 1973 byl také svazek s krycím názvem KAZATEL převeden do kategorie „signální svazek“, což v tomto případě znamenalo prověřování „signálu“ za účelem potvrzení podezření z trestné činnosti.⁵

Ve vyšetřovacím spisu vedeném proti Janu Šrubařovi a spol.⁶ se dochoval služební záznam o schůzce ze dne 12. prosince 1973, kdy bylo rozhodnuto o trestním stíhání všech pěti kněží pro trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 tr. zákona. Schůzky se zúčastnili příslušníci odboru vyšetřování StB v Hradci Králové, zástupci okresního národního výboru a KSČ ve Svitavách a svitavský okresní církevní tajemník. V lednu 1974 si náčelník odboru vyšetřování StB v Hradci Králové Antonín Havlena vyžádal k případu stanovisko od Správy vyšetřování StB pro ČSR v Praze. Dopisem ze dne 3. června 1974 mu náčelník tohoto útvaru Josef Litera odpověděl, že Jan Šrubař sice konal přednášky v rozporu se zákonem, protože neměl podle zákona č. 52/1959 Sb. povolení k osvětové činnosti, na druhou stranu se ale podívoval, proč ONV ve Svitavách již proti těmto setkáním, známým po celém okolí, nezakročila dříve. Na pranýř se dostal i okresní církevní tajemník František Loukota, o němž Litera pochyboval, že nebyl o celé

3 ABS, f. Správa zpravodajské techniky – svazky (ZT), arch. č. F-1597 ZT.

4 Tamtéž, arch. č. C-7869 ZT.

5 Směrnice pro zpravodajskou činnost čs. kontrarozvědky A-oper-I-1 z roku 1972. In: ÚSTR ČR [online]. [Cit. 2022-11-01.] Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_54_1972.pdf.

6 ABS, sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-5072 HK.

věci informován. Zamítavé stanovisko k návrhu na zahájení trestního řízení Litera podpořil i tím, že uvedl: *Ze záznamů o kázáních Jana Šrubaře není rovněž patrné, že by tato měla politický závadný obsah anebo že by v nich byly obsaženy zjevné útoky proti našemu socialistickému státnímu zřízení.*⁷

Odbor vyšetřování StB v Hradci Králové rozhodnutí nadřízeného útvaru re-spektoval a trestní stíhání tedy nezahájil. Kněží byli nakonec potrestáni přeložením a odejmutím státního souhlasu k duchovenské činnosti. Ten od 10. prosince 1974 odebral Janu Šrubařovi krajský církevní tajemník Václav Jonáš. Kutáč, Tříška a Kovařík byli přeloženi mimo okres Svitavy. Františku Smiščíkovi nebyl státní souhlas obnoven již k 1. únoru 1974.⁸

Petra Gabrielová

Akce Klet'

Ve sbírce *Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy* je pod archivním číslem V-3200 CB uložen velice obsáhlý vyšetřovací spis vedený na neznámé pachatele, kteří měli spáchat trestný čin podvracení republiky, a to na základě skutečnosti, že ve dnech 21.–26. srpna 1968 na televizním vysílači Klet' někteří pracovníci České televize Praha a další pracovníci (např. z řad ČSLA z posádek Českého Krumlova) nelegálně vysílali zprávy a relace, které byly zaměřeny především na informace o vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území Československé republiky. Tyto osoby pak rovněž zorganizovali nelegální přechody přes hranice do Rakouska a následně zařídili telefonické spojení s Radiem Linec a rakouskou televizí.

Z výpovědí mnoha osob vyplývá, že dne 21. srpna 1968 po obsazení České televize Praha v jedenáct hodin se pracovníci televize postupně přesouvali do náhradních pracovišť v Jindřišské ulici a později ve Vodičkově ulici. Posléze dostali pokyn, aby se přesunuli na televizní vysílač Klet' a zřídili tam náhradní televizní studio, kde by mohli pokračovat v přenosech. Plánem bylo hlavně přebírat zprávy z Československého rozhlasu a další reportáže ze zahraničních rozhlasů. Z přenosového vozidla bylo odmontováno potřebné technické zařízení (zejména televizní kamera a televizní přijímač). Protože bylo známo, že jednotky Sovětské armády neobsazují objekty, které jsou stráženy jednotkami ČSLA, byly vyslány armádní strážní jednotky (jedna rota včetně obrněného transportéru), které kromě zajištění ochrany objektu provedly i zatarasení přístupových cest. Zprávy pak byly vysílány v období od 22. do 25. srpna 1968 až do třiatřicáté hodiny. Pro zajímavost je možné uvést, že bylo odvysíláno například prohlášení československých novinářů v anglickém i českém jazyce. Následně pracovníci vysílače narychlo opustili, neboť byli vystrašeni zprávou o blížící se Sovětské armádě.

7 Tamtéž.

8 ABS, sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): svazek arch. č. KR-973320 MV.

Obr. 1: Část improvizovaného studia na televizním vysílači Klet'

Dne 26. srpna většina z nich (v přestrojení za požárníky) přešla hranice s Rakouskem, kde jednali s rakouskou televizí a Radiem Linec o možnosti pokračovat v televizním vysílání.

Trestní stíhání bylo nakonec v roce 1972 zastaveno pro nenaplnění skutkové podstaty trestného činu. Inkriminovaná činnost totiž spadala těsně do doby po dni 21. srpna 1968, a tak sám krajský prokurátor usoudil, že *s ohledem na tuto skutečnost by bylo pochybné v jednání jednotlivých osob spatřovat a prokazovat též znak nepřátelství socialistickému společenskému státnímu zřízení republiky. V této souvislosti by bylo problematické vyvrátit obhajobu, [...] že jednotlivé osoby jednaly v kritické době v duchu prohlášení a stanovisek tehdejší nejvyšších stranických orgánů...*⁹

Spis obsahuje výslechy velkého množství očitých svědků s podrobnými informacemi o událostech v těchto dnech a unikátní dokumentační materiál nejen přímo z vysílání v srpnových dnech roku 1968, ale i fotokopie různých letáků, stranických prohlášení nebo originálů map, kde je zaznamenán pohyb spojeneckých vojsk v srpnových dnech roku 1968.

9 Zpráva Krajské prokuratury v Českých Budějovicích Generální prokuraturě ČSR o činnosti na TV Klet' v srpnu 1968. In: ABS, sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch. č. V-3200 CB.

Obr. 2: Kameraman při práci

Obr. 3: Reportér při vysílání ze studia

Z archivní pomůcky Manipulační seznam 2. typu, dostupné na webových stránkách ABS¹⁰, jednoznačně vyplývá, že většina vyšetřovacích spisů Státní bezpečnosti byla vedena ke konkrétním osobám, a jsou tak dohledatelné i v dalších evidencích ABS. Část těchto spisů, které byly vedeny na neznámého pachatele, však v pomůckách dohledatelná není. Přepisy archivních protokolů Státní bezpečnosti často obsahují pouze základní popis (např. „havárie“, „anonym“, „hanobení republiky a jejího představitele“, „opuštění republiky“), a ačkoliv badatel má k dispozici uvedenou archivní pomůcku, bez přečtení konkrétního spisu nelze na první pohled poznat, čeho se dokumentace týká. Díky podrobnému zpracování části sbírky vyšetřovacích spisů České Budějovice se tak archivářům podařilo dohledat vyšetřovací spis akce Kleť, který je pro historiky zpracovávající toto období velice cennou archiválií. Část této sbírky bude po dokončení systematické digitalizace zpřístupněna v aplikaci eBadatelna.

Xenie Penížková

10 Manipulační seznam 2. typu V-ČB. In: ABS [online]. [Cit. 2022-07-22.] Dostupné z: https://www.abscr.cz/wp-content/uploads/2019/03/MS_CB_V.pdf.

Československo zve americké vojáky na dovolenou

Nebo alespoň zvalo v roce 1946. Dokonce kvůli tomu byly vyrobeny propagační materiály vydané odborem Special Services hlavního velitelství armády USA v Evropě. Některé z těchto dokumentů se v Archivu bezpečnostních složek nacházejí ve fondu Zpravodajské správy Generálního štábu (ZS GŠ). Jedná se například o dva reklamní plakáty z roku 1946, které „vybízejí“ vojáky sloužící v americké okupační zóně v Německu k návštěvě Československa (ČSR) a dalších států Evropy. Zatímco první plakát láká americké vojáky nejen do ČSR, ale i do dalších evropských destinací, druhý plakát s mladou ženou v kroji, Karlovým mostem a Pražským hradem vybízí přímo k návštěvě ČSR.¹¹

Z dostupných materiálů (kterými ABS disponuje) je zřejmé, že první kroky k propagaci a zajištění rekreace amerických vojáků u nás proběhly dne 24. března 1946. Toho dne došlo k návštěvě zvláštní americké vojenské delegace (v čele s majorem Rigelem) Ministerstva zahraničního obchodu v Praze. O významu této schůzky hovoří fakt, že za ČSR na ní byli zástupci hned tří ministerstev (zahraničního obchodu, školství a informací). Otázka otevření Československa pro rekreační cesty amerických vojáků se začala nabízet ruku v ruce se změnou systému zájezdů v rámci americké armády v Německu. Američané totiž původně využívali organizovaných zájezdů, na nichž měli rekreanti v podstatě vše zajištěno. Tyto cesty probíhaly v západní Evropě (Švýcarsko, Francie, Velká Británie a Belgie). Od tohoto modelu se mělo ustoupit a vojáci si měli dovolenou vybírat a platit sami. Z toho důvodu bylo nutné jednak eliminovat překážky, které by mohly americké vojáky na dovolené potkat (dopravní, pasové, cenové...), jednak zpropagovat cílovou destinaci, aby si ji vybralo co nejvíce vojáků. Major Rigel viděl potenciál hlavně v propagaci ČSR pomocí přednáškové činnosti odborníků a umělců v americké okupační zóně a v zásobování amerických osvětových středisek československými publikacemi.¹²

Potřebné doklady k cestování po území ČSR měl i díky „krajně možnému ústupku“ v gesci úřad československé vojenské mise ve Frankfurtu nad Mohanem, který vydával tzv. modré vojenské propustky. Právě toto benevolentní rozhodnutí se nelíbilo tehdejšímu přednostovi 5. odd. HŠ pplk. Bedřichu Reicinovi¹³, který požadoval,

11 ABS, f. Zpravodajská správa Generálního štábu, část 2. oddělení Hlavního štábu ministerstva národní obrany, roč. 1946, karton 56, čj. 25623/obyč.: Zájezdy amerických vojáků z okupační zóny v Německu; další doklady a propagační materiály.

12 Tamtéž, karton 43, čj. 12107/obyč.: Zájezdy amerických voj. do ČSR – porada 26. 3. 1946.

13 Bedřich Reicin (29. 11. 1911 – 3. 12. 1952) zastával od ledna 1945 funkci přednosty Vojenského obranného zpravodajství (OBZ). Dne 3. 12. 1952 byl popraven v procesu s Rudolfem Slánským. KUDRNA, Ladislav. Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950). *Pamět a dějiny*. 2008, č. 1, s. 76–89.

aby k cestám amerických vojáků, kteří cestovali do jiných než lázeňských míst v západních Čechách, byla vydávána tzv. vojenská propustka.¹⁴

Jiří Garncarz

eBadatelna nově prohledává přímo v textech archiválií

Nová služba eBadatelny, kterou mohou od listopadu využít zájemci o bádání v Archivu bezpečnostních složek, umožní z pohodlí domova bádát ve spisech nejenom podle jmen, ale například také podle míst či hesel spojených s historickými událostmi. Veškeré naskenované archiválie jsou nyní k dispozici ve strojově čitelném textu, což umožňuje výrazně snazší hledání.

Pro ABS to znamenalo naskenované dokumenty zpracovat technologií OCR (optické rozpoznávání znaků, z anglického Optical Character Recognition). Do této doby bylo možné vyhledávat jen v textech inventářů a v rejstříkových a jiných datových záznamech (tzv. lustracích). Nyní to jde přímo na jednotlivých stránkách digitalizovaných archiválií. OCR dobře rozpoznává tištěné texty, takže se používá hlavně v knihovnách. U archiválií je jeho použití mnohem těžší, naše předlohy jsou nesrovnatelně náročnější, i tak ale mohou výsledky při studiu velmi pomoci. Nově se dají dopátrat souvislosti, které se dříve objevily jen náhodou, při dlouhém pročítání dokumentů. Navíc lze v archiváliích najít i osoby, které by podle dosavadních databázových záznamů nebylo možné vyhledat.

Naskenovaných a do fulltextu převedených stran je k dispozici zhruba osm milionů. Z celkového obsahu Archivu bezpečnostních složek je to ovšem jen menšina. V eBadatelně zdaleka není všechno, a žádné OCR není navíc dokonalé, takže stále platí, že je dobré zaslat archivu žádost jako doposud.

Petr Zeman

Pálení v Kanicích

Pracoviště Archivu bezpečnostních složek v Kanicích u Brna se v revolučních dnech roku 1989 dostalo díky sdělovacím prostředkům do povědomí veřejnosti v souvislosti s nechvalně proslulými „divokými skartacemi“ písemností Státní bezpečnosti. V objektu současného archivu totiž od druhé poloviny osmdesátých let sídlil odbor automatizace Krajské správy SNB Brno (tedy výpočetní středisko) a 2. oddělení VI. odboru Správy Státní bezpečnosti Brno (prověrka korespondence).

Dne 8. prosince 1989 získali zástupci Občanského fóra a stávkového výboru studentů neoficiální cestou (údajně od občanského pracovníka KS SNB Brno) informaci, že v lesích u obce Kanice (okr. Brno-venkov) jsou před budovou Ministerstva

14 ABS, f. Zpravodajská správa Generálního štábu, část 2. oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany, roč. 1946, karton 52, čj. 23881/obyč.: Rekreační zájezd Američanů do Československa. Změna nařízení pro vydávání vojenských propustek.

vnitru páleny písemné materiály Státní bezpečnosti. Na základě jednání s náčelníkem Krajské správy SNB v Brně plk. Josefem Šobáněm byl prošetřením celé záležitosti pověřen vyšetřovatel inspekce náčelníka KS SNB Brno mjr. Pavel Babáček, který téhož dne v pozdních odpoledních hodinách dorazil spolu s techniky na místo. Za účasti studentů a představitelů Občanského fóra (OF), dokumentujících společně se zpravodajským štábem Československé televize ještě před jejich příjezdem torza likvidovaných dokumentů, provedli příslušníci výjezdové skupiny ohledání spáleniště před objektem KS SNB a následující den odebrali devět vzorků popela a spálenin k vypracování expertízy Kriminalistickým ústavem VB Praha. S výsledky šetření byla veřejnost seznámena dne 12. prosince 1989 na besedě vedení KS SNB Brno se zástupci brněnských studentů a OF za účasti sdělovacích prostředků.

Dne 14. prosince 1989 uveřejnil deník Mladá fronta článek s názvem *Tajemství mizí u „táboráku“*. Redaktor Jindřich Filo zde dává do spojitosti s „případem Kanice“ tragickou dopravní nehodu v brněnské ulici Rokytova, ke které došlo ve večerních hodinách dne 8. prosince 1989. Řidič služebního vozu SNB pprap. Miloš V. vjel z blíže nezjištěných příčin do protisměru a čelně se střetl s jiným osobním vozem. V něm zahynul řidič a další dva spolujezdci (včetně jednoho dítěte) byli zraněni. Během vyprošťování měl zraněný příslušník KS SNB Brno prohlásit, že *od rána jezdil do Kanic s materiály a je unaven*. Vedení brněnské krajské správy SNB dané tvrzení kategoricky popíralo. Řidič služebního vozu byl podle oficiální verze pouze vyslán služebními funkcionáři KS SNB pro technika odboru kriminalistické techniky a expertíz, který měl jako specialista fotograf provést fotodokumentaci materiálů likvidovaných před objektem MV v katastru obce Kanice.

Jak vyplývá z dochovaného inspekčního vyšetřovacího spisu, uloženého v Archivu bezpečnostních složek¹⁵, šetřením a vyhodnocením nalezených zbytků písemných materiálů bylo zjištěno, že v týdnu od 4. do 8. prosince 1989 pálili na uvedeném místě:

- pracovníci Oblastního odboru Správy Státní bezpečnosti sešrotované materiály nevyužitelné pro další operativní práci,
- pracovníci odboru automatizace KS SNB neutajované písemnosti (výpisy evidence motorových vozidel, pokusné tisky akce *Exploze*, týdenní plány provozu výpočetní techniky, výpisy z referenčního psacího stroje počítače, měsíční výpis práce na počítači Videoplex, rozmnožovací blány, uhlové papíry apod.),
- pracovníci 2. oddělení VI. odboru Správy Státní bezpečnosti KS SNB Brno (toto oddělení ukončilo v listopadu 1989 dle pokynu federálního ministra vnitra svou činnost) nepotřebné písemnosti osobního charakteru, pomocné písemnosti, písemnosti ze zvláštních technických úkonů NÁKUP a DOVOZ.

15 ABS, f. Krajská správa SNB Brno, vyšetřovací spis ČVS: KS 106/IN – 89, pálení materiálů v objektu odboru automatizace KS SNB Brno v Kanicích, nezprac. materiál (přír. č. 4722/09, balík č. 25).

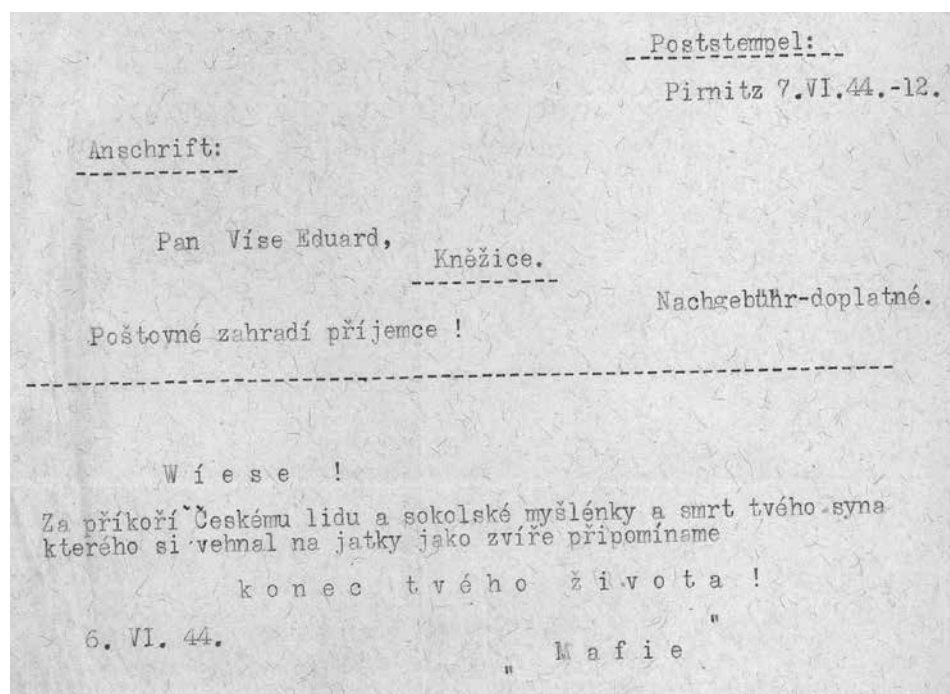
Vyšetřování také prokázalo, že požářiště v minulosti ke skartaci nepotřebných písemných materiálů vedle pracovníků odboru automatizace opakovaně využívaly i jiné útvary Krajské správy SNB Brno a pravděpodobně rovněž civilní organizace.

V usnesení inspekce náčelníka KS SNB Brno ze dne 29. prosince 1989 vyšetřovatel konstatoval, že sice *nedošlo k vyzrazení státního ani služebního tajemství, nicméně způsob ničení těchto materiálů takovým způsobem bez opatření k zabránění přítomnosti nepovolaných osob byl v rozporu s pokynem FMV i vedení KS SNB*. Z tohoto důvodu propustil náčelník KS SNB Brno ze služebního poměru náčelníka VI. odboru Správy Státní bezpečnosti pplk. Karla Belatku a kázeňsky potrestal jeho zástupce spolu s dalšími pracovníky VI. odboru. Jelikož však nedošlo ke spáchání trestného činu či přečinu, byla celá záležitost podle § 159/1 trestního řádu odložena.

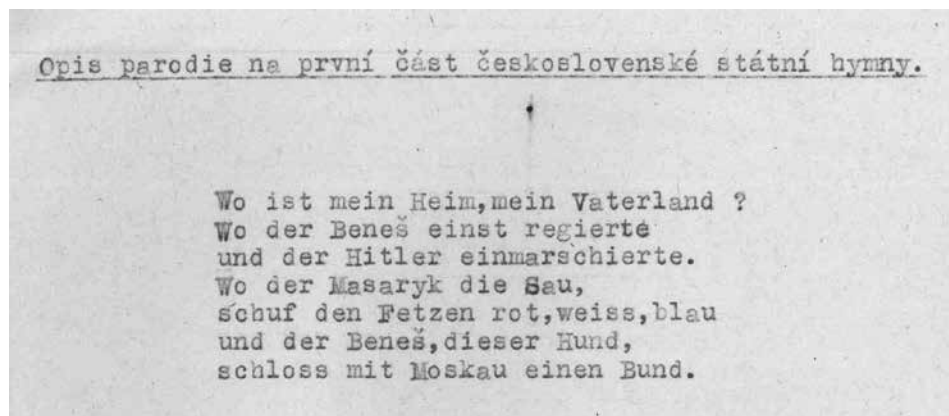
Radek Kučera

Parodie na hymnu

V Archivu bezpečnostních složek v přírůstku fondu Bezpečnostní složky Ministerstva vnitra (značka A 12), karton č. 1, je uložen záznam ze dne 22. listopadu 1945 z Velitelství stanice SNB Brtnice, okres Jihlava, o pátrání po dokumentárním

Obr. 4: Anonymní dopis adresovaný Eduardu Wiesemu

Obr. 5: Parodie na první část československé hymny

Obr. 6: Eduard Wiese

a písemném materiálu. Jedná se o hlášení velitelství stanic SNB obsahující informace o často bezvýsledném pátrání po důležitých spisech, dokumentech a jiném cenném nebo usvědčujícím materiálu po Němcích, válečných zločincích, udavačích a jiných českých zrádcích (hlavně po členech nacistických organizací). Stanice SNB se řídily rozkazem Zemského velitelství SNB expozitury v Moravské Ostravě ze dne 3. listopadu 1945 čj. Ia-4265/1/45, vydaném na základě výnosu Zemského národního výboru v Brně ze dne 24. října 1945 čj. 15381-II/5-1945 a ve smyslu výnosu Ministerstva vnitra ze dne 9. října 1945 čj. Z/I-23669/45.

Při domovní prohlídce v bytě Němce Eduarda Wieseho byla nalezena parodie na první část československé státní hymny psaná ženskou rukou. Originál byl ponechán na stanici za účelem pátrání po pisateli včetně anonymního telegramu, který příjemci vyhrožuje smrtí. Eduard Wiese (nar. 26. září 1899) byl statkář a protektorátní policejní komisař z Kněžic v okrese Jihlava, příbuzný Rolfa Blumeho, velitele jihlavského gestapa.

Zuzana Horváthová

Posledních 24 hodin vojenské základní služby pohraničnicků třetího ročníku v roce 1961

Běžně máme představu, že pohraničníci základní služby sloužili u Pohraniční stráže dva roky. Ve skutečnosti byla služba v padesátých a šedesátých letech o několik týdnů delší, aby překlenula období, než se na rotách ocitnou nováčky po základním výcviku ve výcvikovém středisku. Z organizačního hlediska by totiž odchod pohraničnicků druhého ročníku mimo činnou službu, tj. do „civilu“, znamenal, že se oslabí počty na pohraničních rotách, kde bude v tu chvíli sloužit méně vojáků. Povolanci totiž byli nejprve zařazeni do výcvikového střediska. Teprve pak část z nich, která nebyla poslána do specializačních kursů a poddůstojnických škol, nastupovala na pohraniční rotu.

Se stejnou praxí se proto počítalo i v roce 1961 v případě pohraničnicků nástupního termínu srpen 1959. Závěr jejich dvouleté služby však spadal do období berlínské krize, která intenzivně zaměstnávala aktéry mezinárodní politiky celé druhé pololetí roku 1961. Původně totiž byla základní služba pohraničnicků prodloužena o tři měsíce: do poloviny listopadu 1961. Koncem tohoto období však došlo k prodloužení ještě o další dva měsíce. V prosinci roku 1961 bylo nebezpečí vojenské konfrontace již za zenitem, a tak bylo rozhodnuto propustit vojáky nástupního termínu srpen 1959 poněkud dříve, těsně před koncem roku 1961.

Po stránce aktů řízení se propuštěním těchto vojáků, nazývaných od nástupu nováčků jako pohraničníci 3. ročníku základní služby, zabývaly dva rozkazy. Byl to rozkaz velitele 7. pohraniční brigády MV Sušice č. 0107 z 28. prosince 1961, jenž se odvolával na rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 30 z 27. prosince 1961, a rozkaz velitele

7. brigády č. 00129 z 29. prosince 1961.¹⁶ Oba byly poměrně rozsáhlé, avšak podstatně se od sebe lišily. Jestliže druhý byl vlastně seznamem 514 příslušníků propouštěných ke dni 30. prosince 1961, tak první se týkal praktického provedení. Organizaci této akce tento rozkaz promítal do tří oblastí.

První z nich byla operační situace na hranici. V době odchodu příslušníků od pohraničních rot měla být prováděna zesílená ochrana státní hranice. Roty měly „zajistit vysokou aktivitu a hloubku ochrany“. Zesílená ochrana státní hranice bývala obvykle vyhlášována, pokud byl hlášen či předvídán pokus o přechod hranice z vnitrozemí nebo pokud existovala obava z průniku osob na československé území nebo v případě zvýšené aktivity bezpečnostních a armádních jednotek na území protivníka. Že by se Pohraniční stráž obávala, že se její končící vojáci budou snažit přejít do zahraničí? Nebo to mohlo souviset i s právě končícím rokem a jeho alkoholovými rituály, které v sobě nesly možnost nečekaných činů? Naproti tomu zesílená ochrana státní hranice obvykle znamenala více pohraničnicků ve službě a tím i menší riziko důsledků „srdečného loučení“ mezi příslušníky na ubikacích. Souvisel s tím i požadavek, aby se zabránilo zcizování nábojů, dělobuchů, světlic a výbušek a jejich použití při odchodu příslušníků z rot prvního sledu a z velitelství praporů. Odcházející pohraničníci měli být také poučeni o zachovávaní mlčenlivosti o záležitostech služby v občanském životě. S otázkou výkonu služby souvisel také požadavek na utajení odchodu pohraničnicků. Velitel brigády to zdůraznil pro 1. až 4. rotu, 9. až 11. pohraniční rotu a 14. pohraniční rotu, jejichž úseky a činnost bylo možné pozorovat z protilehlého úseku hranice, z pozorovatelů umístěných na kopcích a horách na bavorské straně.

Na ukončení služby navazovalo týlové a politické zabezpečení. V politické oblasti to bylo uspořádání besed s odcházejícími vojáky, vyžádání si jejich „zpětné vazby“ a v atmosféře odchodu z „vojny“ uzavírání závazků k ukázněnému odchodu ze služby a k práci v civilním zaměstnání. Politický aparát měl také vypracovat posudky na členy KSČ a funkcionáře ČSM, seznámit je s nimi, přezkontrolovat legitimize a zajistit dolepení chybějících známek...

Týlové zabezpečení bylo časově rozděleno na dvě části, mezi něž se vklínila agenda politického oddělení. Především nejdéle do dvou hodin po ukončení služby měli vojáci odevzdat výstroj a výzbroj a nejdéle za další hodinu odejít z jednotky na velitelství příslušného praporu. V místech praporních velitelství v Železně Rudě a v Nýrsku, popřípadě u brigády v Sušici, nastupovali propuštění pohraničníci do vlaků, do nichž pro ně měly být zařazeny zvláštní vagóny. Stále však nad nimi bděli jejich dosavadní nadřízení: pro jednotlivé vlaky byli určeni velitelé transportů a jejich pomocníci, kteří měli udržet během cesty kázeň a také řešit případné problémy během přestupu v Plzni.

16 ABS Brno-Kanice, fond 2343 – 7. brigáda Pohraniční stráže Sušice, inv. j. 430, rozkazy velitele 7. pohraniční brigády, rok 1961. Následující text je zpracován podle téhož materiálu.

Na celé záležitosti je z dnešního pohledu překvapivá rychlost: 27. prosince byl vydán příslušný rozkaz ministra vnitra, 28. prosince následoval rozkaz velitele brigády a den poté končila služba. Provést uspokojivé zvládnutí nastíněných procedur, včetně vybavení stravou nebo peněžní náhradou za stravu, v tak krátkém čase nebylo v žádném případě jednoduché. Možné však bylo, že již se šířily nepotvrzené „zaručené zprávy“, a tak se na závěr služby třetího ročníku mohli všichni zainteresovaní trochu připravit. I když – „v případě, že příslušník nemá vlastní civilní oděv, odešlete tohoto ve vycházkovém stejnokroji. Zapůjčení stejnokroje proveďte proti písemnému prohlášení, že stejnokroj bude do 5 dnů odeslán kmenové jednotce“.

Časová posloupnost odchodu příslušníků 3. ročníku z pohraničních rot

	1. prapor a jeho pohraniční roty	2. prapor a jeho pohraniční roty	3. prapor a jeho pohraniční roty	4. prapor a jeho pohraniční roty
Konec služby k ochraně hranice	29.12.1961, 20 hod.	29.12.1961, 14 hod.	29.12.1961, 12 hod.	29.12.1961, 12 hod.
Odevzdání výstroje do:	22:00	15:30	14:30	14:30
Odchod z jednotek na velitelství praporů v:	23:00	16:00	14:45	14:45
Odchod z velitelství praporu	30.12., 2:45	17:45*	16:00	16:00
Příjezd do Sušice	ne	ne	17:15	17:15
Odjezd vlakem	30.12., 3:29 z Nýrska	29.12., 18:11 z Železné Rudy	29.12., 17:46 ze Sušice	29.12., 17:46 ze Sušice
Trasa	Nýrsko – Plzeň, rychlík v 5:54 hod. Plzeň – Praha	Železná Ruda – Plzeň, os. vlak Plzeň – Praha	Sušice – Příbram – Praha	Sušice – Příbram – Praha

* Čas, kdy měli být odcházející pohraničníci na nádraží v Železné Rudě.

Pavel Vaněk

Překládáme a čteme za vás, abyste vy, soudruzi, už nemuseli!

Do titulu tohoto příspěvku jsme vepsali parafrázi výroku, jímž oslovuje na internetovém videokanálu diváky Luděk Staněk: „Sledujete Události Ludka Staňka, ve kterých my sledujeme, co se děje, aby vy jste už nemuseli.“ Jde-li o podobnost čistě náhodnou, posuďte sami.

Na 7. dubna 1961 byl pro užší vedení KSČ ministrem vnitra Rudolfem Barákem připraven materiál k bodu Informace o občanech NDR, kteří odešli do NSR.¹⁷ Barák (nar. 11. května 1915, zemř. 12. srpna 1995, ministrem od 14. září 1953 do 20. června 1961)¹⁸ byl v té době osmým rokem v křesle československého ministra vnitra a předkládaný strojopis byl výtahem z textů otištěných v americkém časopise *The Reporter* 16. března 1961 a v německém listu *Die Welt* 18. března 1961 (možná 2. března). Jak se hned na začátku uvádělo, články obsahovaly statistické údaje, „které jsou běžně na Západě publikovány a šířeny“. Pro tehdejší režim bylo ovšem typické, že materiál byl předkládán v utajovaném režimu „přísně tajné!“.¹⁹

Úvodem zpráva konstatovala asi nejvíce šokující údaj: že od konce druhé světové války odešly na Západ ze sovětské okupační zóny v Německu a z Německé demokratické republiky do počátku roku 1961 více než čtyři milióny osob. Vztaženo k celkovému počtu obyvatel Německé demokratické republiky na počátku roku 1961 to byla více než čtvrtina.

Od roku 1949, tj. od vzniku dvou německých států, to mělo být ročně asi 230 000 osob. Konkrétní údaj za poslední rok (1960) činil 200 000 osob. Relevance těchto údajů je v dnešní době potvrzována *Dějiny NDR* (s. 184) a tyto údaje přijímá také publikace *Východ. Vznik vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*.²⁰ Do uvedené čtyřmiliónové sumy vstupoval také jeden milión osob, které se během padesátých let přihlásily na západoněmeckých úřadech jako přistěhovalé a které neprošly klasickým řízením a pobytem v záchytných táborech, jelikož mohly počítat s pomocí příbuzných.

V materiálu se dále uvádělo, že polovina osob migrujících z NDR byla ve věku do 25 let, další čtvrtina byla ve věku do 45 let. V osobách odcházejících z NDR tedy převažovaly osoby v produktivním věku a mládež. Tento trend potvrzovaly i oficiální údaje východoněmecké provenience, které za devět let (1952–1960) udávaly úbytek jednoho miliónu osob ve věku 6–15 let a 1 250 000 osob ve věku 25–50 let. Naproti tomu vykazovaly přírůstek 500 000 osob v kategorii nad 50 let a 400 000 osob ve věku nad 60 let. Přibýlo tedy důchodců a osob, které měly v dohledné době do důchodu odejít.

17 Pro Německou demokratickou republiku (NDR) a Německou spolkovou republiku (NSR) je synonymně užíváno neoficiálních názvů východní Německo a západní Německo, podle současné pravopisné úpravy s malým počátečním písmenem.

18 Srov. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha: ÚSTR, 2009, s. 45.

19 ABS Kanice, f. Sekretariát ministra, II. díl (značka A 2/2), inv. j. 640, informace o občanech NDR, kteří odešli do NSR.

20 Srov. WEBER, Hermann. *Dějiny NDR*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2003; VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav. *Východ. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri 2000, s. 423.

Materiál konstatoval také úbytek odborných pracovníků: mezi léty 1954 a 1960 odešlo asi 20 % lékařů a několik desítek tisíc zemědělců, což mohlo souviset i s tlakem státní správy na vstup zemědělců do družstev, bezpečnostních složek a komunistické strany Německa). Rostl také počet východoněmeckých dělníků, kteří docházeli za prací do Západního Berlína, od jara 1960 to bylo 60 000 osob.

Analytici rozvědky, kteří materiál sestavili, shrnuli, že nezdravá struktura pracovních sil a jejich nedostatek vážně ohrožuje růst hospodářství NDR, v němž se navíc projevuje závislost na dovozu ze západního Německa.

Materiál uváděl také důvody útěků, jak byly v západních médiích prezentovány: výchova dětí a možnost cestovat (tedy do západního Německa). Teprve pak následoval nesouhlas s politickým zřízením v NDR. K pokusům uniknout z NDR byli motivováni spíše neprivilegovaní, na rozdíl od kádrů zastávajících vyšší posty ve výrobním a řídicím aparátu. Údajně se v motivaci měla odrážet i situace v Jednotné socialistické straně Německa, když se obecně uvádělo, že komunisté prošli nacistickými koncentračními tábory se odvracejí od politického kursu Ulbrichtova vedení.

Závažnost textu určeného pro politické byro ÚV KSČ byla zřejmá a netýkala se jen východního Německa, ale v různé míře i jiných států socialistického bloku. Dnes se na tento materiál můžeme dívat i z pozice, jak rozhodně nemá vypadat tok a sdílení informací ve firmě či instituci: tvůrci výtahu na jedné straně shromáždili údaje z veřejně dostupných zdrojů, na druhé straně je ale prezentovali v přísně tajném režimu. Zdůrazněme ještě, že ač byly zdrojové texty v zemích původu přístupné širokému okruhu osob, analytici rozvědky Ministerstva vnitra svůj výtah adresovali jen minimálnímu počtu osob: ministru vnitra doporučili, že by bylo „užitečné informovat o tomto problému alespoň zčásti členy politického byra“.

Pavel Vaněk

Rukopisy

V nezpracovaném fondu Federální správy VB je v několika kartonech uložen soubor písemných, fotografických i zvukových archivních materiálů vztahujících se k technickému zkoumání doby vzniku Rukopisu královédvorského a Rukopisu zelenohorského (RKZ) skupinou expertů Kriminalistického ústavu Veřejné bezpečnosti a několika externích odborníků na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století. Na základě návrhu literárního historika Miroslava Ivanova byl totiž koncem roku 1967 dohodou Ministerstva kultury a Ministerstva vnitra Kriminalistický ústav pověřen novým rozborem těchto literárních památek. Kriminalistický ústav měl završit celou historii sporů o RKZ za použití moderních metod a prostředků používaných jinak v kriminalistické expertizní činnosti. Zkoumání bylo v plném rozsahu ukončeno v říjnu 1971. Komplexní znalecký posudek (protokol o zkoumání RK a protokol o zkoumání RZ) pak prošel kvalifikovaným oponentním řízením. Vzhledem k závažným vědeckým nedostatkům celé práce a hrubým chybám, jež byly

v průběhu oponentního řízení konstatovány prakticky u všech provedených analýz, se však vedení Kriminálního ústavu na základě usnesení vědecké rady Kriminálního ústavu ze dne 4. března 1974 od výsledků bádání distancovalo.

Radek Kučera

Spolupracovník, který ne úplně spolupracuje

Archivář při své práci naráží na nejrůznější zajímavé příběhy a zápletky a já bych se rád o jednu takovou zvláštní událost podělil. Krajská správa Sboru národní bezpečnosti Ústí nad Labem provedla v říjnu roku 1982 kompletní prověrku na útvaru OS SNB Teplice. Prověrka si kladla za cíl objevit různé nedostatky v práci příslušníků SNB, upozornit na ně a samozřejmě je napravit. Tyto materiály jsou velmi cenným zdrojem informací, a to hlavně proto, že je v nich dopodrobna řešena agenturní síť. Nás však bude zajímat jen prověrka po linii StB, jelikož se zde rýsuje zajímavý příběh, který se díky provedené prověrce podařilo zčásti odhalit.

Na Oddělení StB Teplice, konkrétně na II. odboru, byl vybrán svazek pod registračním číslem 15999 s krycím jménem FAJT. Náš subjekt byl v hledáčku StB již od roku 1976, kdy na něj byl založen svazek prověřované osoby (PO), v roce 1978 se měl stát kandidátem tajné spolupráce (KTS) a o rok později byl naverbován jako tajný spolupracovník (TS) v problematice sionismu a zdravotnictví. Při prvním nahlédnutí do svazku bylo konstatováno, že řízení a obsluha TS je prováděna v terénu. Vyhodnocení za rok 1981 bylo zpracováno, avšak memorandum nebylo doplňováno. V roce 1982 mělo proběhnout šest schůzek s řídicím orgánem (ŘO) a byly získány tři informativní zprávy. Výslednost měla být na nízké úrovni.

Běžně bychom se o tomto svazku více již nedozvěděli, avšak kontrolním orgánům se na něm něco nezdálo, a tak se na něj více zaměřili. Kontrola zjistila, že osoba vedená v osobním svazku FAJT si vůbec není vědoma toho, že by byla tajným spolupracovníkem StB. Neznala svoje krycí jméno, nikdy nepředávala informace ke konkrétním osobám a spolupráci od počátku odmítala. „Vlastnoruční zprávy“ TS uložené v pracovní části svazku si vyhotovil řídicí orgán sám (ŘO Facman, který měl TS zaverbovat ke spolupráci již v roce 1982, nepracoval na MV).

To je velmi zajímavé zjištění, ale více se bohužel již nedozvíme. Svazek se nám dochoval v torzovitém stavu, a nejsou tedy další materiály, které by nám pomohly situaci lépe osvětlit. Personální spisy příslušníků, kteří vedli svazek, také mlčí. I když podle zjištěných informací bylo zřejmé, že spolupracovník StB nebyl řízen příkladně a došlo k hrubým porušením směrnic, byl svazek veden až do roku 1989. Je tedy nutné si položit otázku, kde je pravda a jestli to, co tvrdil spolupracovník, popisuje skutečnost. Zajisté si byl vědom toho, že původní ŘO již na MV nepracuje, a tak se v roce 1982 mohl snažit vymanit z područí StB, avšak po určitém „prozření“ mohl usoudit, že se složkami StB bude muset spolupracovat i nadále.

Ondřej Fišr